

Копанчук О.Є., аспірантка навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України

O. Kopanchuk, Postgraduate of Training and Research and Production Center of the National Defense University of Ukraine

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

MECHANISMS OF FORMATION AND REALIZATION OF NATIONAL INTERESTS OF UKRAINE

У статті аналізуються такі поняття, як національні інтереси, пріоритети національних інтересів, механізми забезпечення національної безпеки, механізми формування національних інтересів. Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що воно робить внесок у розвиток теоретичних засад національної безпеки, у подальшому опрацюванні поняття «національні інтереси» в контексті сучасної науки. На думку автора концепція національного інтересу завжди базується на ціннісних нормах і конкретному ідеологічному змісті окремої держави. З'ясовано, що національні інтереси нерозривно пов'язані із національною безпекою держави, її самозбереженням, недопустимістю здійснення впливу на її цілісність та суверенітет.

Ключові слова: *національні інтереси, національна безпека, пріоритети національних інтересів, механізми забезпечення національної безпеки, механізми формування національних інтересів та їх реалізація.*

The article analyzes such concepts as national interests, priorities of national interests, mechanisms of national security, mechanisms of formation of national interests. The theoretical significance of the study is that it contributes to the development of theoretical foundations of national security, in the further elaboration of the concept of "national interests" in the context of modern science.

According to the author, the concept of national interest is always based on value norms and the specific ideological content of an individual state. It was found that national interests are inextricably linked with the national security of the state, its self-preservation, the inadmissibility of influencing its integrity and sovereignty.

***Keywords:** national interests, national security, priorities of national interests, mechanisms of national security, mechanisms of formation of national interests and their realization.*

Постановка проблеми. Категорія «національні інтереси» є загальноживаною як на повсякденному рівні, так і у науковому просторі. Враховуючи її широке використання, здавалося б жодних концептуальних питань існувати, априорі не може. Водночас, беручи до уваги значний синтез наукових праць як українських науковців у різних сферах суспільного та державного життя, так і зарубіжних, можна констатувати про відсутність єдиного та сталого підходу до її розуміння.

Сучасне українське суспільство потребує формування традиції обговорення національних інтересів, а це можливо лише в процесі становлення самої нації, національної самосвідомості, появи внутрішньої сили, що народжує і відтворює національну державу. Тому серйозний підхід до українських національних інтересів вимагає попереднього аналізу таких аспектів, як природа цих інтересів, співвідношення їх з іншими феноменами суспільної свідомості, структура інтересів, оптимальні механізми їх формування, критерії оцінки. національні інтереси продиктовані насамперед насущними потребами нації, залишаючись, тим не менш, визначальним мотивом загального державного управління всередині і ззовні.

З огляду на ці та інші передумови, визначення, формування та реалізація національних інтересів України повинні здійснюватися з урахуванням особливостей загального потенціалу, геополітичного положення України, а також характеру її соціально-економічного і національно-культурного розвитку на поточний момент. Крім цього, визначальним при виробленні та здійсненні національних інтересів України є економічна доцільність, що передбачає адекватну оцінку позитивних і негативних чинників сучасної міжнародної політико-економічної кон'юнктури

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні аспекти дослідження національних інтересів досить часто привертали увагу вітчизняних та закордонних вчених, зокрема таких як О. В. Воронянський, Д. О. Глембоцький, А.Б. Качинський, І. В. Пантелейчук, В. О. Саламатов, А. І. Семенченко. Як правило, дослідниками розглядалися особливості та закономірності виникнення й становлення національних інтересів з позиції політології, юриспруденції, філософії.

Значний внесок у розробку проблеми національного інтересу зробили американські дослідники—У. Ліпман, Дж. Кеннан, К. Уолтц, Дж. Розенау, Е. Фернісс, французькі—Р. Дебре, Р. Арон, Ф. Брайар, П. Ренувен та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення механізмів формування та забезпечення національних інтересів України.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям «національні інтереси» ми розуміємо категорію, що відображає міру самосвідомості самовираження народу, характеристику суспільної єдності, політичний принцип, а також є

активним фактором об'єднання етносів, концесій та громадян, що забезпечує духовну цілісність суспільства і сприяє розгортанню інтелектуального і морального потенціалу нації. Будучи своєрідною квінтесенцією інтересів суспільства і громадянина, національні інтереси відображають міру самосвідомості й самовираження народу, забезпечують духовну цілісність суспільства, сприяють розгортанню інтелектуального і морального потенціалу нації.

Термін "національні інтереси" часто розуміється двояко. У першому значенні національні інтереси асоціюються з питаннями зовнішньої політики, оскільки представляють образ нації (чи національної держави), яка повинна захищати свої інтереси на міжнародній арені. Іноді поняття національних інтересів зв'язують з внутрішньополітичними завданнями – в цьому випадку використовують інші підходи до трактування цього терміну. У другому значенні національні інтереси виступають як спосіб аналізу зовнішньої політики – такий підхід характерний, наприклад, для школи політичного реалізму і зокрема для Г. Моргентау [4]. В цьому випадку поняття "національних інтересів" співвідноситься із зовнішньополітичним варіантом "суспільних інтересів", оскільки означає найбільш адекватну для тієї або іншої нації систему взаємовідносин з іншими державами [3].

Дослідження теоретичних основ проблемного поля національних інтересів в рамках політичної науки передбачає рішення цілого комплексу питань як загальнонауково-гносеологічної (розгляд національних інтересів як форми відображення об'єктивних потреб національної спільноти), онтологічної (вивчення національних інтересів як форми реалізації об'єктивних потреб), так і власне політологічної властивості. При цьому важливим стає не тільки з'ясування ролі національних інтересів у механізмі політичних відносин, їх значення у функціонуванні тих чи інших політичних інститутів і ступеня їх впливу на політичні процеси різного рівня та динаміки, встановлення місця національних інтересів у системі понять і категорій політичної науки, але й самого визначення нації.

Визначення терміна "національні інтереси" викладено в Законі України "Про основи національної безпеки України". Там зазначено, що національними інтересами є "життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток" [1].

Термін "національні інтереси" також вказує на чинники, що обмежують можливості тієї або іншої держави. Це можуть бути договори, інтереси різних сторін, вплив інших держав, особливе географічне положення або приналежність до певної організації наприклад, торгової чи військової. Для представників школи реалізму "серцевиною" національних інтересів є національна безпека, тобто "державні інтереси" і "інтереси національної

безпеки" завжди взаємопов'язані. У самому терміні "національні інтереси" підкреслюється роль держави як символу дійсних національних інтересів. Деякі дослідники вважають, що вони об'єктивно визначаються положенням держави у міжнародній системі і виявляються в процесі дослідження його історії і сучасності. Інші вважають, що національні інтереси суб'єктивно інтерпретуються урядом, тобто національний інтерес в даному випадку це те, що той або інший політик вкладає в це поняття. Незважаючи на те, що зовнішня політика багатьох держав в ті або інші періоди значною мірою визначалася тим, що сьогодні в науковій і буденній свідомості співвідноситься з національним інтересом, власне термін "національний інтерес" в нинішньому його розумінні став застосовуватися в науковому лексиконі порівняно недавно. Офіційно він став використовуватися в соціальних науках лише в 1935 р., коли його правомірність була підтверджена включенням в Оксфордську енциклопедію. Його розробниками вважаються американські учені Р. Нібур і Ч. Бірд.

Значення поняття "національний інтерес" як аналітичної категорії і як інструментом політичної дії продовжує бути предметом розбіжностей і суперечок, головним джерелом яких є неспівпадання позицій з питань його змісту і використання.

Цікавими та досить новаторськими концепціями розуміння сутності національних інтересів є положення запропоновані В. С. Малаховим, який зазначав, що основоположною категорією при характеристиці національних інтересів у сфері міжнародних відносин має бути розуміння конкретної нації, з урахуванням чотирьох підходів: примордіалізму або есенціалізму (національні інтереси є об'єктивною категорією, яка пов'язана з історичними, культурними та територіальними особливостями розвитку національної спільноти); історизму (національні інтереси є об'єктивним поняттям, яке пов'язане з правилами та закономірностями логіко-історичного розвитку з урахуванням траєкторії еволюції конкретної державності); функціалізму (національні інтереси є штучними категоріями та поняттями, які покликані інтегрувати суспільство й консолідувати його задля досягнення більш важливих загальнолюдських цінностей); конструктивізму (національні інтереси – це умовне поняття, створене задля вирішення окремих питань пов'язаних із збереженням власної легітимності та соціальної консолідації) [2].

Д. Нойхтерлайн, в свою чергу, підкреслює множинність розуміння національних інтересів та їх досить складний та неоднозначний характер, стверджуючи, що національний інтерес може визначатися не лише як аналітичний інструмент цільової зовнішньої політики, але і як інструмент легітимізації зовнішньополітичного курсу конкретної держави, який має включати: цілі зовнішньої політики, очікувані результати впровадження окремих кроків; ціннісний вимір власної ідентичності як підстава суспільної консолідації; шляхи забезпечення єдиної диференційованої категорії; дер-

жавно-управлінську діяльність як інструмент обґрунтування зовнішньополітичного курсу. Розглядаючи внутрішню структуру системи національних інтересів крізь призму міжнародних відносин, доцільно виокремити такі структурні елементи як: права та інтереси в сфері оборони; економічні інтереси та зацікавленість; ідеологічні та/або культурно-ідеологічні інтереси; права та свободи, інтереси міжнародної спільноти тощо [5].

Таким чином, з огляду на представлені наукові твердження, вважаємо за необхідне висловити власну точку зору: виходячи із того, що національні інтереси не є емпіричною догмою й частіше за все виникають шляхом синтезу найрізноманітніших плюралістичних спільнот, вони можуть видозмінюватися у систему якісно-сталих власних державних інтересів, які не завжди уособлюють всю сукупність міжнародних та державних проблем. Окрім того, дефініція «національний інтерес» є взаємозалежною від таких понять як суспільні потреби, суспільні інтереси, адже мова йде про суверенні та незалежні демократичні держави, які розвиваються за власним вектором з урахуванням загальноприйнятих пріоритетів. Тільки в контексті сприйняття та отримання результатів політичних процесів, який прийнято вважати як спільна домовленість двох, або більше держав оформлена у вигляді конвенції, угоди, договору, можна отримати у кінцевому результаті компроміс, який і можна охарактеризувати як національний інтерес. Трансформація ж управлінської політики держави, беззаперечно впливає на систему національних інтересів не дивлячись на наявність певних фундаментальних міжнародних положень.

Зі встановленням державного управління в Україні, поступово розширювались можливості формування і використання політичних механізмів реалізації українських національних інтересів. Зміцнювалася інституційна основа, розширювались функціональні рамки політичних механізмів державної влади як такої. Вже до середини дев'яностих років, по суті, була сформована структура державного управління, орієнтована на правові способи здійснення влади і взаємодії з суспільством, що дозволяє різним групам впливу легальним способом брати участь у виробленні і реалізації національних інтересів. Нові політико-правові умови стимулювали активність багатьох соціальних груп, громадських організацій, територіальних і виробничих колективів громадян, що диктувало широке застосування політичних механізмів формування та реалізації національних інтересів. На практиці в політичному просторі України з тим чи іншим успіхом діють партії, які пробивалися у владні структури або прагнуть туди потрапити; вони представляють суспільство, його різні соціальні сегменти й інтереси—це також сприяє участі певних соціальних і професійних груп у виробленні загальнонаціональних інтересів. Механізми формування національних інтересів України пов'язані з головними параметрами соціального, науково-технічного, економічного, духовного та культурного

розвитку країни, а також визначаються внутрішньо і зовнішньополітичними чинниками. У сучасній Україні на базі досить розвиненого законодавства сформовані і функціонують демократичні механізми з вироблення й реалізації внутрішніх національних інтересів. Вони легко виявляються на всіх стадіях управлінського процесу, діють на різних рівнях реалізації політичної влади. Звичайно, спостерігається певна обмеженість їх використання, неповнота їх дії і, найголовніше, недостатня ефективність. Серйозною проблемою для деяких сфер діяльності є також тіньовий характер механізмів формування національних інтересів, що значною мірою пояснюється недостатнім суспільним досвідом із їх застосування, та коротким проміжком часу їх впровадження в суспільну практику України. На сьогодні, в умовах сучасного розвитку, для України національні інтереси спрямовані на необхідність раціоналізації державного будівництва і демократичної трансформації суспільних відносин. Держава, спираючись на систему національних інтересів, має за мету подолати кризу, забезпечити розвиток і підтримку духовного та соціально-культурного відродження українського суспільства, ефективного функціонування політичної системи в умовах стабільності та соціальної згоди.

Висновки. Національні інтереси покликані забезпечити виживання, безпеку країни, її стійкий і прогресивний розвиток. Вони спрямовані на вирішення життєво важливих внутрішніх і зовнішніх завдань, парировання, блокування, нейтралізацію і попередження різних небезпек, викликів, ризиків, загроз і катаклізмів. Національні інтереси виступають як мотиви і причини дій державних структур та соціальних груп щодо досягнення поставлених ними цілей. Реалізація національних інтересів здійснюється через систему функцій держави, політичну, правову і моральну регуляцію різних сторін його діяльності.

На думку автора, національні інтереси це усвідомлені, сформульовані і офіційно заявлені пріоритети у зовнішній і внутрішній політиці держави, в економічній, соціальній, науково-технічній, культурній, екологічній, військовій та інших областях. Протягом останніх років науковці активно розробляють проблему національних інтересів на концептуально-доктринальному і політично-практичному рівні, вона знаходить все більш повне відображення в державно-правових актах, щорічних посланнях керівників держав, обговорюється на слуханнях парламенту, в засобах масової інформації, але найбільш повно та докладно способи реалізації національних інтересів мають бути представлені в цільових державних програмах та в документі, що визначає їх ресурсне забезпечення, Державному Бюджеті України.

Список використаних джерел:

1. Закон України “Про основи національної безпеки України”. - URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
2. Малахов В. С. Национализм как политическая идеология. Москва : КДУ, 1995. 320 с.
3. Цыганков Л.П. “Ганс Моргентау: взгляд на внешнюю политику” // Власть и демократия: зарубежные ученые о политической науке. - М., 2002.
4. Morgenthau H. Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace. - N.Y., 1961.
5. Nuechterlein D. E. National Interests and Foreign Policy: A Conceptual Framework for Analysis and Decision-Making. British Journal of International Studies. October 1976. Vol. 2. № 3. P. 246–266.

References:

1. Law of Ukraine “On the Basics of National Security of Ukraine” [Zakon Ukrainy` “Pro osnovy` nacional`noyi bezpeky` Ukrainy”]. - URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
2. Malakhov, V. S., Natsyonalizm kak polytycheskaia ydeolohyia [Nationalism as political ideology], KDU, Moscow, Russia, 1995.
3. TSygankov L. P. Hans Morgenthau: a look at foreign policy // Power and democracy: foreign scholars on political science. [Gans Morgentau: vzglyad na vneshnyuyu poly`ty`ku_Vlast` y` demokraty`ya: zarubezhnye uchenye o poly`ty`cheskoj nauke]. - M., 2002.
4. Morgenthau H. Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace. - N.Y., 1961.
5. Nuechterlein, D., “National Interests and Foreign Policy: A Conceptual Framework for Analysis and Decision-Making”, British Journal of International Studies. October, vol. 2, pp. 246–266, 1976.